

Selçuk Üniversitesi
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2003 / Güz

XVI. Sayı

Hakemli Dergi

Konya 2003

Genel Yayın Yönetmeni

Prof. Dr. Mehmet Aydın

Sayı Editörü

Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet Aydın - Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük - Prof. Dr. M. Ali Kapar

Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır - Muhiddin Okumuşlar

Danışma KuruluProf. Dr. Mehmet Aydın – Prof. Dr. Faruk Bayraktar – Prof. Dr. Ünver Günay
Prof. Dr. Hayati Hökelekli – Prof. Dr. Hakkı Önkal Prof. – Prof. Dr. Hüseyin Peker
Prof. Dr. Mualla Selçuk – Prof. Dr. Hüseyin Tural**Bilim Kurulu**Prof. Dr. Mevlüt Güngör - Prof. Dr. İsmet Ersöz
Prof. Dr. Mehmet Aydın - Prof. Dr. Mustafa Erdem
Prof. Dr. İzzet Er - Prof. Dr. Ünver Günay - Prof. Dr. Münir Koştaş
Prof. Dr. Hayati Hökelekli - Prof. Dr. Hüseyin Peker - Prof. Dr. Erdoğan Fırat
Prof. Dr. Necip Taylan - Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi - Prof. Dr. Hüsameddin Erdem
Prof. Dr. M. Ali Kapar - Prof. Dr. İsmail Yiğit - Prof. Dr. Hüseyin Algül
Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu - Prof. Dr. Ali Toksan
Prof. Dr. Ahmet Sevgi - Prof. Dr. H. İbrahim Şener
Prof. Dr. Hasan Onat - Prof. Dr. Ahmet Turan
Prof. Dr. Orhan Çeker

ISSN 1300 – 5057

Bu dergi, Yüksek Öğretim Kurumu'nun hakemli dergi tanımına uygun olarak yayınlanmaktadır.
Yazıların yayınlanmasına yayın kurulu karar verir. Yazılar, en az iki hakemin olumlu kararı ile yayınlanır.
Yayınlanması istenilen yazılar, PC/Microsoft Word 97 ve üzeri bir ortamda yazılmış olarak, diskette birlikte üç nüsha halinde (çeviriler orijinal metinleri ile beraber) teslim edilmelidir.
Yayımlanan yazıların bilim, hukuk ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.
Dergide yayınlanmayan yazılar iade edilmez.

ofset hazırlık, baskı, cilt
Sebat Ofset Matbaacılık
0.332 342 01 53 – 54 / KONYA
sebat@sebat.com - www.sebat.com

MODERN İNGİLİZ TEOLOGLARI:

*Tarih Aracılığıyla Teoloji**

Yazan: S. W. Sykes

Çeviren: Yrd.Doç.Dr. Mehmet ŞAHİN**

Abstract

This article deals with the modern English theologians, and while doing so, it divides them into two groups. The first group includes the theologians who are interested in the British Theology through history and the second group includes the theologians who are interested in the British Theology through philosophy. Under the title *Theology Through History*, there are P. T. Forsyth, C. H. Dodd, C. F. Moule, D. E. Nineham (the last three are New Testament Scholars), G. W. Lampe and M. F. Wiles as Patristic Scholars; and N. Sykes and Sir Herbert Butterfield as modern historians.

KEYWORDS: British Theology, British History, Theology in British Universities

GİRİŞ: İNGİLİZ ÜNİVERSİTELERİNDE TEOLOJİ

Modern teoloğlara ayrılan bir eserde, İngiliz yazarların katkılarının *Theology Through History (Tarih Aracılığıyla Teoloji)* ve *Theology Through*

*Bu makale, *The Modern Theologians: An Introduction to Christian Theology in the Twentieth Century* (editör: David D. Ford, Basil Blackwell, 1992) adlı kitabın II. cildinde yer alan *British Theologies* adlı bölümdedir.

** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi.

Philosophy (Felsefe Aracılığıyla Teoloji) başlıkları altında iki bölüm halinde gruplanmış olması uygun gözükmemektedir. Bu durum, merak uyandırdığı için hemen başlangıçta yorumlamaya değer bir konu haline gelmiştir. *The Modern Theologians* isimli eserin birinci cildine bakıldığında şu soru ortaya çıkmaktadır: Karl Barth, Rudolf Bultmann veya Karl Rahner gibi sahasında önemli konumlara sahip olan Almanca konuşan teologlar konusunda hiç kısıtlama yer almaz iken, İngiltere'ye ayrılan bölümde niçin sadece Thomas Torrance gibi bir şahsın yer almaktadır?

Bu durumla ilgili olarak önemli sayılan bir açıklama, Alman entelektüel hayatındaki felsefi bağlam ile İngiliz üniversitelerindeki mevcut durumu karşı karşıya getirmiştir. Almanya'da, teoloji alanı, Immanuel Kant'tan (ö. 1804) bu yana birbirini izleyen teolog kuşakları için vazgeçilmez ve oldukça çekici bir tartışma alanı olmuştur. Bu literatürden faydalanamayacak kadar az Almanca bilen veya bu durumu aşığılama yoluna giden İngiliz teologlar, içinde buldukları ortam bakımından Almanya'dakine benzer ölçüde teşvik edici bir ortama sahip olmamışlardır.

Sık sık ileri sürülen bir diğer açıklama veya mazeret de şudur: *Anglo Saxon Zihniyeti*, kalıtımsal olarak, sistematik düşünceyle uğraşmaya yatkın değildir. Mesela, tanınmış bir İskoç teolog olan ve *Types of Modern Theology* adlı eseri yazan Hugh Ross Mackintosh, Alman teoloji araştırmasına daha büyük rakamlar, daha fazla serbestlik ve mükemmellik atfetmesine rağmen, aynı durumun İngiltere'de olmamasını, Anglo-Saxon zihniyetinin ekseriya daha sağlam muhakeme sergilemesine bağlayarak bu yönde rahatlatıcı bir düşünce ortaya attı.¹ Ancak burada ulusal zihinlerin varlığı konusunda şüpheli olmamız gerekmektedir. Çünkü, geçmişte, bunun gibi özelliklere işaret eden teoriler, ulusal önyargının aracı olmuşlardır. Bu önyargıların miktarının ulaştığı nokta belli bir kalıpta yapılan eğitimin entelektüel kuşakların öğrenim tarzı üzerindeki etkisine bağlıdır. Teoloji alanında, İngiliz eğitimi söz konusu olduğunda, Avrupa kıtası ile İskandinavya'da teoloji öğretimi ve etüdü bakımından önemli farklılıklar vardır. Bu konulara dikkatimizi vermemiz gerekmektedir.

19. yüzyıldan beri, İngiliz üniversitelerinde şu veya bu şekilde teoloji öğretimi yapılmıştır. İngiltere'de, Müfredat programlarının içeriği üzerinde İngiliz Kilisesinin güçlü bir etkisi olmuştur ve özellikle Cambridge, Durham ve son zamanlara kadar Oxford'daki üniversitelerde teoloji okutan hocalarının büyük

¹ H. R. Mackintosh, *Types of Modern Theology, Schleiermacher to Barth*, (Londra 1937), s. 4

bir kısmı Anglikan idiler. Ancak, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eski üniversitelerdeki bu Anglikan tekelı kırıldı ve mezhep bakımından tarafsız teoloji müfredatları yapıldı. Yani, müfredatlar artık Anglikanları İngiliz Kilisesinde kut-samaya hazırlayan çalışma programları olarak değil, ilgili herhangi bir kişi tara-fından uygun biçimde alınabilecek kurslar olarak algılandı. Bu noktadan itiba-ren, İngiliz Kilisesi, kendi bağımsız teoloji kolejlerini veya ilahiyat fakültelerini geliştirdi ve buralarda spesifik olarak Anglikan disiplinlerinin (mesela, liturjik ve pastoral etütlerin) öğretimi yapıldı. 17. yüzyılda, Anglikan baskısı altında kendi Muhafız Akademilerini (Dissenting Academies) geliştiren Serbest Kiliseler (Free Churches), benzer şekilde, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi teoloji kolejlerinde kendi din adamlarını da eğittiler. Hem eski hem de daha yeni sivil üniversitelerde, teoloji alanındaki yeni müfredatların tarafsızlığı Metodistlerin, Kongregasyonalistlerin, Baptistlerin ve Prespiteryanların hem öğrenci hem de hoca olarak katılımını mümkün kıldı ve daha sonra 1960'lı yılların ökümenik gelişmelerinden bu yana Roma Katolikleri de gittikçe aktif bir rol oynamaya başladılar. Bugün, İngiliz üniversitelerinin teoloji bölümlerindeki öğrenciler ve personel, tamamen farklı mezheplerdendirler; Durham ve Oxford üniversitele-rinde Anglikan rahipler için ayrılan belli profesörlük görevleri dışında kalan akademik kadrolar, mezhep veya din bağlantılarına sahip değildirler.

Bu süreç içerisinde, İngiliz Kilisesinin kendine ait bağımsız teoloji kolejle-rini kurmaları önemli gelişme idi. Bu durumun tersine, İskoçya Kilisesinin bu tür kurumları olmadı ve İskoçya üniversitelerinin teoloji fakülteleri, papazlık eğitim kurumları olarak düşünöldü. Buradan yetişen papazların çoğunun ata-ma komiteleri, çoğunlukla İskoçya Kilisesini temsil özelliğine sahipti. İskoç-ya'daki ilahiyat fakültelerinin öğretim üyeliği kadrolarına düzenli olarak Prespiteryan olmayanlar atanmış olmasına ve bu durumun hala devam ediyor olmasına rağmen, İskoçya Kilisesi, papazlıkla ilgili ihtiyaçlar söz konusu oldu-ğunda, personel ve müfredatlardaki etkisini sürdürmek zorunda kalmıştır.

Bir ulusal teoloji geleneğinin oluşmasında üniversite müfredatının ne ka-dar önemli olduğu yeterince açıktır. Avrupa'da ve İskandinavya'da, sistematik veya dogmatik teoloji, genellikle kilise ile bağlantılı bir disiplin olarak düşünöl-mektedir. Bu kitabın birinci cildinde yer alan önemli teologların hepsi ya Pro-testan yada Roma Katolik kurumlarında hocalık yapmışlardır ve kendi mezhep-lerinin doktrinal normlarına tabi olmuşlardır. Bunlardan Hans Küng ise Hristiyanlık dini disiplinine tabidir. Bunun tersine, İngiltere'de, öğretimi ve sı-navı yapılan müfredat, mezhep dogması kriterine göre tasarlanmamaktadır.

Bazı bakış açılarına göre, mezhep kontrolünden uzaklaşma, bir avantaj olarak da görülebilir. Ancak, bunun da bedeli olmuştur. Üniversite bağlamında sistematik teoloji etüdünü ilerletmedeki başarısızlık, bu ciddi sonuçlardan birisidir. Unutulmamalıdır ki biz burada İngiliz ve Galler üniversitelerinden bahsediyoruz; İskoçya söz konusu olduğu zaman bir istisna koyulmalıdır. Çünkü, İskoçya'da yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı reform görmüş dogmatik teoloji kürsüleri 16. yüzyıldan itibaren var olmuştur. Bundan dolayı, *The Modern Theologians* adlı bu kitabın 1. cildine Edinburgh Üniversitesinde bu tür bir kürsüyü işgal eden Profesör T. F. Torrance'ın bir İngiliz Teologu olarak dahil edilmesi bir tesadüf olarak yapılmamıştır. Sistematik teoloji konusunu mezhep dışı bir yolla algılama yaklaşımı son zamanlara kadar mümkün olmamıştır. Bu disiplinin olmayışı, henüz daha doldurulmamış olan bir boşluk yaratmamıştır ve sistematiklerin yerini tutacak çok çeşitli alanlar kolayca bulunabilir. 'Kitabı Mukaddes Teolojisi', 'dogmatik teoloji', 'modern teoloji' ve 'felsefi teoloji' bunlar arasında sayılabilir. 'Kitabı Mukaddes teolojisi' teriminden, Kitabı Mukaddesteki temaların, teolojik bir sentezini yapma çabası anlaşılmalıdır. Bu girişim, 1960'lı ve 1970li yıllarda popüler olan ve Yeni Ahit teolojisini çok fazla etkileyen bir girişimdir. 'Dogmatik teoloji' ise, ilk kilisenin resmi olarak tanımlanmış dogmalarının etüdüdür. Bu girişim ise, Anglikan kökenli müfredatların genel olarak 5. yüzyılda sona erdirdiği bir girişimdir. Müfredatlar, 19. ve 20. yüzyıl Avrupa teolojisinin 'büyük İsimleri'ni de 'modern teoloji' başlığı altına dahil ettiler. 'Felsefi teoloji', eski 'apoloji' disiplininin İngilizlere özgü biçimde geliştirilmesi ve mucize, ibadet, kader gibi konulara ilaveten, 18. yüzyılın ortak konuları olan Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük gibi konulara uygulanması idi. Ancak, bu disiplin, yaratılış, seçim, tövbe vb. doktrinlerin dikkate alınması düşüncesinden genelde uzak idi. Mezhep sistematiklerinin olmayışı nedeniyle doğan bu boşluk, neredeyse bilinçsiz bir şekilde doldurularak önemli bir kayıp ortaya çıkarmış, kilise doktrinleri ve sakramentler ciddi olarak ele alınmamasına yol açmıştır. Üniversitelerde, ya ikinci derecede önem verildiği için yada çok tartışmalı olduğu için, kilise doktrinleri ve sakramentler konusundan genellikle kaçınılmıştır.

İngiliz teologların modern teolojiye dolaylı katkılarının, tarih ve felsefeye verilen önem aracılığıyla ele alınmasını gerekli kılan nedenler burada ortaya çıkmaktadır. Asıl sebep, İskoçya dışındaki üniversitelerdeki sistematik teoloji çalışması için gerekli kurumsal temelin eksik olmasıdır. Yinede, hem teoloji tarihi hem de teoloji felsefesi canlı disiplin olmuşlardır ve İngiliz teologların bu iki disipline katkısı, Hristiyanlık doktrini ile ilgili önemli sorulara verilen cevaplardan oluşmaktadır.

Birinci bölümü takibeden bölümlerde, eğitimi ve zihni alışkanlığı sistematik olmaktan ziyade tarihsel olan kimseler tarafından karakteristik olarak Britanya'da ele alınan üç doktrin alanına dikkat çekmek istiyorum. Bu alanlardan birincisi olan Kristoloji, özellikle Yeni Ahit döneminin üç tarihçisi olan C. H. Dodd, C. F. D. Moule ve D. E. Nineham'ın çalışmalarında; İkinci alan olan Triniteryan teolojisi, iki Patristik dönem uzmanı olan G. W. H. Lampe ve M. F. Wiles'in yazılarında ele alınmıştır. Üçüncü alan ise, reformasyon ve modern dönemlerin iki tarihçisi olan N. Sykes ve H. Butterfield'in çalışmalarında yer alan Kilise Doktrinidir. Fakat biz, öncelikli olarak, yukarıda verilen alanların dışında kalması gerektiğini düşündüğümüz ve çok fazla etki ve öneme sahip olan Britanya sistematikçisi Peter Taylor Forsyth'u ele almak zorundayız.

P. T. Forsyth (1848-1921)

1921 yılında ölen bir kimseyi modern teolog olarak ele almak bazılarına şaşırtıcı gelebilir. Bu durumun açıklaması, Forsyth'in önemli eserlerinin yayın tarihinde yatmaktadır. Bu eserler, büyük çoğunlukla, 1907 ile 1917 yılları arasındaki on yılda yazılmış olmalarına rağmen, Forsyth'in teolojik başarısının etütlerinde bir yükselişe de şahit olan 1950'li yıllarda yeniden basıldılar. Sonradan meydana gelen Forsyth'e yönelik ilgide görülen bu yeniden canlanmanın sebebi, liberalizme karşı çıkan Karl Barth'ın temalının birçoğunu Forsyth'in daha önce açıkça ifade etmiş olmasının keşfi idi. Hem Barth hem de Forsyth, 20. yüzyılın ilk yıllarında egemen olan Ritschlianizm'e karşı çok güçlü tepki göstermişlerdi ve her ikisi de Kierkegaard düşüncesi için erken bir değerlendirme yapmışlardı. Ancak, Barth'ı veya Forsyth'i "Barth'dan önceki Barthçı" olarak göstermenin bir anlamı yoktur.

İskoçya'daki teoloji geleneği ile ilgili olarak söylediklerimizin ışığında, İskoçya Kilisesinin bir üyesi olmamasına, Kongregasyonist olmasına rağmen, P. T. Forsyth'in bir İskoç olduğunu öğrenmek fazla şaşırtıcı olmayacaktır. Memleketi olan Aberdeen'deki Aberdeen Üniversitesinin Klasikler bölümünden mezun olan Forsyth, önce, bir Latince profesörünün asistanı olarak çalıştı. Forsyth'in teolojiye olan ilgisi, genç, parlak bir oryantalist olan Robertson Smith'le kurduğu arkadaşlık ile başladı. Robertson Smith, 1870 yılında, 24 yaşında iken Aberdeen'deki Free Church College'de Eski Ahit Yorumu ve Doğu Dilleri profesörü olmuştu. Robertson Smith'in önerisi ile, Forsyth, Göttingen'e bir gezi yaptı ve Albrecht Ritschl'in danışmanlığında teoloji çalıştı. İngiltere'ye geri döndüğünde, Londra'daki New College'de Kongregasyonist papazlığı için kutsa-

ma eğitimini üstlendi. 1876'dan 1901'e kadar 25 yıl Bradford, Londra, Manchester, Leicester ve Cambridge gibi bir dizi yerde papazlık görevi yaptı. İlk önemli çalışması olan *Positive Preaching and the Modern Mind* (1907) adlı kitabının açılış cümlesinde "belki de fazla ileri giden bir giriş olacak ama Hristiyanlığın vaaz yoluyla ya ayakta kalacağını veya çökeceğini söyleme cesaretini kendimde buluyorum" demesi, onun papaz olarak sahip olduğu tecrübe dikkate alındığında hiç şaşırtıcı değildir. Forsyth, 1901 yılından ölüm yılı olan 1921 yılına kadar Londra'daki Kongregasyonist teoloji koleji olan ve 1900 yılında Londra Üniversitesi Teoloji Fakültesini kurmak için birleştirilen yedi kolejden (iki Anglikan, üç Kongregasyonist, bir Wesleyan ve bir de Baptist) birini oluşturan Hackney Koleji'nin müdürlüğünü yaptı. Böylece, Londra Üniversitesi, mezhep bakımından tarafsız olan bir teolojik etüt müfredatının öncüsü oldu. Öğrenciler, kolejlerinde hem teoloji alanında bir diploma için çalışacaklar hem de aynı zamanda kendi mezheplerinin disiplinlerini ve bakış açılarını öğreneceklerdi.

Forsyth, tarih aracılığıyla teoloji pratiği yapan bir teolog olmaktan ziyade, fitri olarak sistematik bir teologdur. Buna rağmen, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılda gündemi oluşturan tarihsel-eleştirel Kitabı Mukaddes Etüdü ile ilgili görüşünü dikkate almamız öğretici olacaktır. Kitabı Mukaddes'in yanılmazlığı doktrinini tamamen terk eden Forsyth, teologun dikkatinin odağında Kitabı Mukaddes'in sadece metninden ziyade Tanrının inayeti ilkesinin olması gerektiği hususunda ısrar etti. Forsyth'e göre, Kitabı Mukaddes'in ortaya koyduğu şey, sadece bir dizi olayın bölümlere ayrılarak bilimsel titizlikle incelenmesinin ötesinde, mesajın iletilmesidir. Gerçek tarihçi, ileri süreceği bir teoriye, hipoteze veya kanuna sahip olması bakımından analizciden farklıdır. Hristiyanlık teolojisi söz konusu olduğunda, teorinin yerini Tanrı'nın eylemi, mesajın kendisi almaktadır ve tarihçi, bu mesajdan, insanın Tanrı hakkındaki hipotezi olarak değil, Tanrı'nın insana eşsiz Sözü olarak bahsetmektedir.

Forsyth, çağdaş Alman teologu Georg Wobbermin'in (1869-1943) Almanca iki terim olan *Geschichte* ve *Historic* arasında yapmış olduğu ayrımı benimsedi. *Historic* terimini "tarih biliminin metotları ile çözümlenebilen tarih" olarak, *Geschichte* terimini ise "ahlaki ve sipiritüel bütünlük olarak alınan insanlığın gelişen organizması" olarak tanımladı.² Yeni Ahit'te yer alan olayların kayıtlarını ele alırken, hem *Historic* hem de *Geschichte* terimleri ile ilgili olmak zorundayız. Tanrı'nın İsa Mesih'teki eylemi, ilham edilen (ama yanılmaz

² P. T. Forsyth, *The Principle of Authority*, s. 112-16.

olmayan), kendi yaratıcı 'parlaklığını' yayan apostolik bir yorumdur. İsa'nın hayatı ile ilgili *tarihsel* etüt, bize, Kristolojinin teorilerine ait delilleri sağlamayacaktır. Çünkü, içinde bulunduğumuz ve eleştirel araştırmacılıkla tespit edildiği şekliyle, belli bireysel olayların yekününden daha geniş bir şey olan geleneği bize sağlayan, *Geschicht*edir. İsa'nın "büyük hakikati"nin ortaya konması ve yorumlanması, yaşayan Kilisenin aktif gelenek ve tecrübesinden ayrı yapılamaz. İsa, Tanrı ve Kutsal Ruh'un entegrasyonu, İncil tarihini diğer tarihten ayıran şeydir. İsa'yı bizim çağdaşımız yapan, Kutsal Ruh'tur. İsa hakikatinin mantık olarak yada yapı olarak bir temeli yoktur; sadece temas noktaları vardır. Forsyth'in açıkça ifade ettiği gibi, insan için din, doğaldır; inanç ise doğal değildir. Hristiyanlık doğal değildir. Forsyth ve daha sonra Karl Barth tarafından ifade edilen türden görüşlerin ortak kökeni, şüphesiz Martin Luther'dir.

Bundan dolayı, İncil Tenkidi, kendini inayet esası üzerine kuran bir inanç için panik nedeni olamaz. Forsyth, İncil araştırmacılarının tarihsel araştırmalarına maruz kalmanın aslında kendi inancını ne kadar derinleştirdiğini, inancının "kötü temelli duygu" ve "sevimli din anlayışından", İsa'nın haç'ına nasıl dönüştüğünü anlatmaktadır. Bu konu ilgili olarak şöyle demektedir:

Diriliş delillerini tartışmadan önce, ihtiyaç duyduğumuz şey, Tanrı hükmü (Haç inayeti) anlayışının, Haç'ın tanıttığı kutsallık ve Haç'ın nehyettiği günahla ilgili anlayışın yeniden canlanmasıdır.³

İşte bundan dolayıdır ki Kitabı Mukaddesin eşsiz oluşu, onun kurtuluş tarihi olmasından kaynaklanmaktadır.

Forsyth, kefaretle ilgili iki kitap yazmıştır. Bu kitaplardan *The Cruciality of the Cross* (1909) 1908-1909 yıllarında verdiği tebliğler, bu kitapta gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şekilde yer almaktadır. Forsyth'in ikinci eseri olan *The Work of Christ* (1910) adlı çalışmada, Haç'ın yorumunu ele almakta ve Forsyth'in düşünce merkezini Haç'ın yorumu oluşturmuş olmasına rağmen, genelde, söylemek zorunda kaldığı şeylerin derinliğini tatmin edici bir ifade ile ortaya koyamayan birisi olarak gösterilir. Bütün bunların ötesinde, Forsyth, Hristiyanlık doktrininin tümünün etik gücü üzerinde durmak istemiştir ve "dogmanın moralize edilmesi" olarak belirttiği anlayışa olan ihtiyaç konusunda ısrarcı olmuştur. Zamanının Ritschlian ekolünün görüşlerine ters olan bu metodolojik öneri, İsa'nın kendini feda ederek fedakarlık konusunda örnek bir durum sergilediğini ve Tanrı'nın bu örnek durumun gücü ile insanlığı kendine

³ P. T. Forsyth, *Positive Preaching and the Modern Mind*, s. 284.

çektğini ileri süren kefaretin “moral etkisi” teorisi adı verilen görüşe uygun düşmedi. Forsyth, bu görüşün tersine, Tanrı’nın insanlık için sadece bir şey işaret etmediğini, göstermediğini, bir şey *yaptığını* vurguladı. Burada, tekrar fiiliyata öncelik verilmesi dikkat çekici bir durum oluşturmaktadır. Bu durumdan etkilediği anlayış, bizzat Tanrı’nın kendisi tarafından gerçekleştirilen insanlıkla Tanrı’nın pratik ilişkisi bağlamındaki değişikliktir.

Bu vurgunu nedeni, ilahi sevgi fikrinin her kullanımında kutsallık fikrinin korunmasında yatmaktadır. Ayrıca, Forsyth, St. Anselm tarafından ileri sürülen “bir kutsal tanrı, günaha sanki o günah değilmiş gibi muamele edemez” şeklindeki tezini kabul etmektedir. Forsyth’e göre, ilahi hüküm için moral şartlar vardır. İsa, tıpkı insanın içindeki Tanrı gibi, insanlığın temsilcisidir, Lideri olduğu insan ırkının hepsiyle sağlanması beklenen dayanışma anlayışının bir formudur.

Forsyth, “kefarete teorileri” denilen teorilerin herhangi birini açık bir şekilde desteklememesine rağmen, eserlerinde fedakarlık tema’sı hakimdir. Bu geleneksel düşüncenin önemi, birçok düşünürü göre, Forsyth’in eserlerinin en güçlüsü ve yaratıcısı olan ve şairi ölçüde çok kitabın yayınlandığı 1909 yılında yayınlanan *The Person and Place of Jesus Christ* adlı eserde ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu eserde, Forsyth, 19. yüzyılın ikinci yarısında Alman Protestanizmi içinde gelişen “Kenotik Kristoloji” konusunu açıkça savunmuştur. Ancak, muhtemelen Forsyth de biliyordu ki, 1909 yılı itibarıyla bu doktrin hem bizzat Albrecht Ritschl’in kendisi tarafından hem de çok sayıda başka yazar tarafından da şiddetle karşı çıktığı için, şöhret kaybetmişti.

Kenotik Kristolojinin ana noktası, İlahi Trinite’nin İkinci Kişisinin kendi muhteviyatını boşaltmak suretiyle enkarnasyon yaşamasından bahsetmesidir. Bu düşünce, Filipililere Mektup’un 2. (5-11) bölümünde geçen ve özellikle İsa’nın tasvirini yapan ayetlere dayanıyordu: “Mesih, Tanrı özüne sahip olduğu halde Tanrıya eşitliği sınıksız sarılacak bir hak olarak saymadı. Ama kul özünü alıp insan benzeyişinde doğarak ululuğunu bir yana bıraktı. İnsan biçimine bürünmüş olarak ölüme bile boyun eğip kendini alçalttı.” Bu yorum, tartışılmasına rağmen ve bu yeni teori, Kristoloji konusunda otorite olan Tome of Leo’nun (M.S. 451) görüşü ile ters düşmesine rağmen, 20. yüzyılın başlarında, aralarında çok sayıda Anglikanın da bulunduğu pek çok İngiliz teolog için son derece cazip bir teori olmuştur.

Kenotik teorinin standart bir formu yoktur. Fakat teorilerin birçoğu kurban fikrine verdikleri önemle bağlantılıdır. Forsyth’in durumu söz konusu

olduğunda, Forsyth'in "Rahiplik Dini (priestly religion)" adını verdiği görüşün paradigması olarak İsa'nın kendini feda etmesine dayanan teolojinin sunulması özellikle ilginçtir. Bu önemli Kongregasyonalist teologa göre, Hristiyanlık inancı rahiplik inancıdır veya hiçbir şeydir. 'Hristiyanlık inancı, yeryüzünde Rahiplik Haç'ı (priestly cross) ve öbür dünyada Yüce Ebedi Rahip etrafında toplanır'. Forsyth'e göre, Evanjelik Hristiyanlık, sosyal reformları telkin eden İsa ile Kurtarıcı Rahip (priestly redeemer) olan İsa arasında bir seçim yapmak zorundadır. Forsyth, sadece bütün inananların bireysel rahipliği değil, kolektif rahiplik üzerinde durmaktadır ve şöyle demektedir: İsa ile olan tam komünyon içerisinde kilisenin en büyük fonksiyonu, İsa ile tüm insanlık arasında aracılık etmesidir. Kilise ve kilise adına konuşanlar, nedamet duyan dünyaya, günahlarının af ve mağfiretinin İsa'da olduğunu ilan etme gücüne ve iradesine sahiptirler.⁴

Bu ruhbanlık dışı rahiplik dini, İsa'nın Haç'ı üzerine kuruludur. Forsyth'e ait olan "dogmanın ahlakileştirilmesi programı", ya İsa'nın kendini feda ederek ölümünde tamamlanan ilerleyici ahlaki gelişmenin sonucu olarak ya da İsa'nın dünyaya gelmesinden önce var olan büyük ve yaratıcı ahlaki hükümün sonucu olarak, enkamasyonu algılama alternatifleriyle onu karşı karşıya bırakmıştır. Forsyth'in tercihi, ikincisi oldu. Bundan dolayı, enkamasyon veya cismanileşme, Tanrı adına ahlaki bir başarı olsa gerek. Forsyth, ısrarcı olduğu bu durumu, kenosis doktrini veya "kendi muhteviyatını boşaltma (divine self-emptying) olarak gördü ve şu şekilde ifade etmeye çalıştı:

İsa'da, kendi kendini indirgemiş fakat sonsuz gücü kendi nefsinin kırılmasında etkili olmuş, kudreti zayıflıkta mükemmelleşmiş, ilahi bilgelik içinde yer alan bir cehaletle bilmemeye razı olmuş ve ilahi tamlığının fazileti içine muhteviyatını boşaltmış bir Tanrı ile karşılaşırız.⁵

Kenosis teolojisi, plerosis teolojisi veya İsa'nın kendi muhteviyatını doldurması anlayışı ile uygun düşmektedir. Forsyth'in teoloji anlayışında, iki tabiatlı Kristolojinin yerini, birisi ilahi ve diğeri de insani olmak üzere iki yönlü bir kristoloji almaktadır. Forsyth, kendi muhteviyatını doldurma (plerosis) görüşünü, insan olan İsa'nın günahsız bir hayat ve kutsal işleyiş içerisine tahsisi ve derinleşmesi olarak açıklamaktadır. Böylece Forsyth, kenotik bir temele sahip olduğu görüldüğü sürece "ilerleyici bir enkamasyona" müsaade etmektedir. Forsyth, bu konuda zihninde yer alan düşüncesini açıklığa kavuşturmak için "varlık değeri" kavramını kullanmaktadır. Sonsuz ve her şeyi bilen birisi için,

⁴ P. T. Forsyth, *The Person and Place of Jesus Christ*, s. 12.

⁵ P. T. Forsyth, *The Person and Place of Jesus Christ*, s. 294

eveli ve ebedi varlık değeri, sezgi yoluyla ve eş zamanlı olarak her şeyi bilmeyi ima edecektir. Fakat, cismanileşmiş Tanrı, sadece birinden diğerine atlayan ve birbirini takibeden bilgiye sahip olan, kendisini, insanlığın normal moral koşulları altında genişleten bir varlık değerine sahip olacaktır. Bundan dolayı, sonsuz fani ve sonlu dönüşümü, ilahi özelliklere ait varlık değerinin “geriye çekilmesini” gerektirmektedir. Buna karşılık olarak, İsa'nın gelişim tarihi, kendisinin başlangıçta birlikte gelmiş olduğu varlık değerinin, tedrici olarak, moral fetih tarafından eski haline getirilmesinin tarihidir.

Forsyth'in İngiliz teolojisi üzerindeki etkisi ve en azından enkarnasyon ve Haç ile ilgili fedakarlık esaslı kenotik görüşü, önem arz etmektedir. Duygusal Protestanlığın etik saflığına karşı yaptığı polemik, hala hoş bir okuma malzemesi olma özelliğini korumaktadır. Forsyth'in bu yazılarında görülen analitik açıklık bakımından eksiklikler, pastoral papazlık görevinde uzun süren çıraklığı sonucunda elde ettiği retorik güçle giderilmektedir. Forsyth'in İncili ele alış tarzı, mükemmel bir sezgiye dayanmakta ve çok sayıda eleştiriye rağmen varlığını hala sürdürmektedir. Fakat Forsyth'in yazılarında kullandığı ve kendisi için çok doğal gözükken darbimesel tarzı, kendinden sonraki öğrencilerini çok sayıda muamma ile karşı karşıya bırakmaktadır. Forsyth, mükemmel bir teolog idi; fakat, onun mirası daha ihtimamlı ve bütünlüyci biçimde geliştirilmeye muhtaçtır. Yaşadığı dönemde çok sayıda hayranı olmasına rağmen, bilinen bir halefi olmamıştır. Forsyth'in çok başarılı biçimde aydınlattığı meseleleri daha fazla vurgulamak için bir sistematikçiler geleneğine sahip olmayan İngiliz Teolojisi, İngiliz teoloji hayatının özünü oluşturan eleştirel Ortodoksluk Geleneği içinde etkili olduğunu açık bir biçimde göstermektedir.

YENİ AHİT ARAŞTIRMACILARI

C. H. Dodd (1844-1973)

İngiliz teolojisine özellikle Kristoloji alanında önemli katkılarda bulunan bir grup Yeni Ahit dönemi araştırmacısının önemini, biz şimdi anlamaktayız. Bu grupta yer alan birinci araştırmacı, C. H. Dodd'dur. Gallerli bir Kongregasyonist olan Dodd, Oxford bursu kazandı ve Oxford Üniversitesinde, 1907 yılında, Klasikler alanında birincilik diploması aldı. Forsyth gibi, Dood da bir dönem için Almanya'ya gitti ve Berlin Üniversitesinde Adolf von Harnack'ın danışmanlığında eğitim gördü. İlgili alanı Roma İmparatorluğu numizmatikleri idi. Oxford'a bağlı Mansfield Kolejinde bir süre papazlık eğitimi aldıktan sonra, Warwick'deki Kongregasyon Kilisesinde üç yıl papazlık yaptı. 1915 yılında Oxford'daki eski koleje geri çağırıldı ve 1930 yılında Manchester

Üniversitesi, İncil Eleştirisi ve Yorumu Rylands kürsüsüne seçilişine kadar bu görevde kaldı. Manchester'da geçen beş yıldan sonra, Cambridge Üniversitesinde Norris-Hulse teoloji profesörü oldu ve 1949 yılında emekli oluncaya kadar bu görevini sürdürdü. 1950 yılında *New English Bible*'ı çıkaran ökümenik grubun genel müdürlüğüne getirildi.

C. H. Dodd'un kariyerinin hikayesi, vurgulamış olduğumuz geleneksel koşullar içindeki önemini bir ölçüde maskeleymektedir. Oxford ve Cambridge üniversiteleri, kapılarını ilk defa kesin biçimde Anglikan inancının 39 Maddesine bağlı olanayanlara açtıktan 30 yıl sonra, Anglikan olmayanların ilahiyat alanında daha yüksek dereceler almasının hala mümkün olmadığı bir zamanda, C. H. Dodd Oxford üniversitesine girmeyi başardı. Eski bir üniversite ortamında, Comformist olmayanlara papazlık eğitimi almalarını sağlamak ve Kongregasyonalist üniversite öğrencileri için bir faaliyet alanı oluşturmak amacıyla özel olarak Mansfield Koleji kuruldu. Bu kolej, çok geçmeden, Oxford, Londra ve Cambridge üniversitelerindeki kürsülere terfisi engellenen ve Anglikan olmayan seçkin araştırmacıların bazıları için bir cazibe merkezi haline geldi. Manchester üniversitesindeki Rylands Kürsüsünde, Dodd'un selefi olan kişi, bir İngiliz üniversitesinde Anglikan olmayan ilk ilahiyat profesörü idi ve Dodd'un Cambridge üniversitesinde yeni kurulan Norris-Hulse İlahiyat kürsüsüne seçilmesi, eski üniversitelerin birinde muhalif birinin ilahiyat profesörlüğünü elinde tutması, ilk kez görülen bir durum olmuştur.⁶

Bu yüzden, Yeni Ahit'in tarihsel temellerine Dodd'un sürekli ilgi göstermesi, genelde İngiliz teolojisinin eleştirel-Ortodoks görüşü olarak değerlendirilebilecek görüşle uyuşması gerekiyordu. Dodd'un yazıları, Yeni Ahit Kitaplarının, Paul'un Mektuplarının, Sinoptik Kitapların ve Dördüncü Avanjelistin esas noktası ile ilgili idi. Fakat, Tanrı'nın tarih boyunca yüce olduğuna dair inanç ile İsa'nın ve ilk Hristiyan toplulukların hayatını kuşatan olayların tarihsel özelliği arasındaki ilişki, Dodd'un hayatı boyunca kafasını meşgul eden tek problem olmuştur. Dodd, esas olarak, son zamanlara ait konuların ilk zamanlardaki vazının yapısı ile ilgili etkili teorisinin kurucusu olarak anılır. Bu teori genellikle "farkedilmiş eskatoloji" olarak bilinir ve bu teori ile Dodd'un kastettiği şey şudur: Gelecek Olan Zaman yada Eschaton, zaten Mesih'in rahipliğini, ölümünü ve dirilişini içine alan tarih içine girmiştir.

⁶ D. W. Dillstone tarafından yazılan C. H Dodd: *Interpreter of the New Testament* adlı esere bkz.

1905 yılında, evrim tartışmasına ayrılan bir makalede, P. T. Forsyth, insanlık tarihinin sabit bir evrimsel ilerleme karakteri göstermekten ziyade krizlerin doğurduğu bir ilerleme karakteri gösterdiği hususunu zaten vurgulamıştı. Hristiyanlık tarih felsefesi noktasından bakıldığında, İsa'nın Haçında merkezi ve mutlak bir kriz vardır. 1920 yılında, Dodd'un ilk tam eseri olan *the Meaning of Paul for Today* adlı kitapta, Paul'un tarih felsefesi yorumlanırken anahtar kavram olarak "kriz" terimi kullanılmıştır. Dodd'a göre, ilk Hristiyanların hepsinin temel inancı, insanlık tarihinin kriz noktasında yaşadıklarını, kendilerinin "Zamanın Çocukları" ve yeni bir dünyanın sakinleri olduklarını fark etmeleri idi. Dodd'a göre Paul, başlangıçta İsa'nın gözle görülür bir dönüşünü bekledi ama daha sonra bu düşüncenin giydirildiği apokaliptik görsellik Dodd'un düşünce biçiminde daha az merkezi olan bir hal aldı ve daha açık biçimde "the Divine Commonwealth" adını verdiği ve milliyet, kültür, cinsiyet veya statü ayrımından daha derin bir insanlık birliği anlamına gelen düşünce üzerinde durdu.

Dodd'un ilk büyük kitabı olan ve kendisinin yapıcı teolojik konumunun en mükemmel ifadesini yansıtan *The Authority of the Bible* (1928) adlı kitapta, "kriz" terimi önemli bir yer işgal etmekte ve bu önemini korumaktadır. Dodd'a göre, "Mesih'in ölümü, dinin krizi olmuştur." İsa'nın ölümü ve dirilişinin sonucunda, insanlık tarihinin yeniden şekillenmesi, Hristiyanlığı eşsiz bir tarihi din haline getirmektedir. "Hristiyan için, olaylar ve nesnelere Tanrı'nın sakramental bir göstergesidir."⁷ Tarihe yönelik bu tutum, Mesih'in hayatı ve öğretisi konusunda yapılan araştırma ile bağlantılı doğal bir sonuçtur. Gerçekte, Harnack'ın da ısrar ettiği gibi, bu tür araştırmalar yapılmalıdır. Ancak, buradaki zorluk Albert Schweitzer ve Johannes Weiss gibi araştırmacılardan dolayı, Karnack'ın programının sıkıntıya girmesi olmuştur. Çünkü, Albert Schweitzer ve Johannes Weiss gibi araştırmacılar, Yeni Ahit'in, hem İsa'nın geleceğe ve Tanrı'nın gelecekteki hakimiyetine inandığını hem de bu beklentinin sonradan yerine getirilmediğini gösterdiğini iddia etmişlerdir. Araştırmacılar bu tür negatif sonuçlara varırken, tarihsel araştırmaya teslim olmak, bir Hristiyan için inanç açısından risk taşımaz mı?

Dodd'un hayatı boyunca savunmuş olduğu, Hristiyan araştırmacıların tarihsel araştırma ile uğraşmalarına gerek olduğu konusu, İngiliz teolojisi için son derece önemlidir. O'na göre, tarih içerisinde bir vahiy üzerine kurulu olan bir inanç için, tarihsel araştırmadan başka bir alternatif olamaz. Ancak, Dodd'un kendisi, İncil araştırmasında, başka yönlere yönlendirdiği birçok sayıda önemli

⁷ C. H. Dodd, *The Authority of the Bible*, s. 282, 260.

ekol ile kurduğu ısrarlı ve hafif diyalogda bunu uygulamıştır. Yeni Ahit yorumu konusunda, i başka ekoller de etkili olmuştur. Mesela, din tarihi ekolü, diğer dini kaynaklardan ilk Hristiyanlığın almış olduğu fikirlerin büyüklüğü üzerinde durmuştur. Dodd, bu ekolün görüşlerinin çoğunu kabul etmektedir; fakat, O'na göre, kökeni ne olursa olsun, fikirler ve pratiklerin birleştirilmesi yeni bir yapı oluşturmaktadır. Daha sonra, Dodd, bu eleştiriyi kullanarak, yazılı dönem öncesindeki Mesih geleneğinin bağımsız parçalarının yayılışını yönlendiren eğilimleri anlamaya çalışmıştır. Aynı metotları otantik tarihin önemli bir kısmını yeniden yapılandırmak için kullanmayı başarmıştır. Tarihsel eleştiri alanında güç kazanmış olan belli bir tip teolojik liberalizmin egemenliğine karşı Barth'ın ortaya koyduğu isyana cevap veren Dodd, vahyin bütünlüğü düşüncesinin değerli olduğunu kabul etmektedir; ama, tarihsel soruların tarihsel cevaplara ihtiyaç duyduğu iddiasını ileri sürmektedir. Rudolf Bultman, İsa'nın hayatını ele alan tarihi yazmak için yapılan tüm teşebbüslerin, gerçekleşmesi imkansız ve arzu edilmeyen teşebbüsler olduğunu iddia ettiği zaman, Dodd'dan etkilenen veya onun öğrencisi olan Britanya'daki araştırmacılar, bu düşünceden etkilenmemişlerdir. 1950 yılında, Paul Tillich ile tarihsel araştırmanın riski konusu üzerinde yaptığı açıklayıcı bir konuşmada, kendine has duruşunu muhafaza etmiştir. 1950'li yılların sonlarında, Bultmann'ın öğrencileri tarafından başlatılan tarihsel İsa'nın "Yeni Araştırması", önemli derecede bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Dodd'un ortaya koyduğu teoloji anlayışında, "kriz teolojisinin" bir kombinasyonunu görürüz. Bu teolojiye göre, tarihin tüm anlamı, İsa'nın ölümü ve dirilmesi ile İsa'nın hayatı ve öğretisi konusunda nispeten muhafazakar sonuçlar elde etmek için haklı nedenler sağlayan tarihsel araştırmaya dikkatli ve sabırlı teslimiyet üzerinde odaklaşmaktadır. Dodd, kariyerinin sonunda, dikkatini Dördüncü Kitap'a yöneltmiştir ve *The Interpretation of the Fourth Gospel* (1953) adlı eserinde, bu konu ile ilgili önemli temaları kapsamlı şekilde ele aldıktan sonra, Dördüncü Kitap aracılığıyla ortaya çıkan geleneklerin bağımsız tarihsel değerini tartışmaktadır (*Historical Tradition in the Fourth Gospel*, 1963). ve Çok çarpıcı biçimde, özellikle Sinoptik Kitaplarda yer alan İsa portresinin, temelde Yuhanna'da geçen İsa portresi ile uyumlu olduğunu iddia etmiştir:

Özetlemek gerekirse, Sinoptik Kitaplar şiir, hikaye ve canlı diyalog olarak, işleyen durum üzerindeki etkisi insanları hüküme ulaştıran bir Mesih resmi ortaya koymaktadır. Bu Mesih'in sonluluğu, kıyamet günü ile vurgulanır; fakat, aslında, bu hükmün bizim gözlerimizin önünde olduğunu görürüz.

Yuhanna'nın, soyut genel teorilerle sunum metodu, çok farklıdır ama bu sunumun arkasında yatan resim yukarıda geçen resimle aynı resimdir.⁸

C. F. D. Moule (1908-)

Tıpkı C. H. Dodd gibi, C. F. D. Moule da öğrenciliğinde klasikleri çalıştı ve teoloji eğitimini teoloji kolejinde yaptı. Dodd'un tersine Moule, bir Anglikan kurumunda teoloji eğitimi aldı. Moule, incelediği eleştirel Ortodoksluk geleneğini, özellikle *The Birth of the New Testament* (ilk baskı, 1962; gözden geçirilmiş ve yeniden yazılmış üçüncü baskı, 1981), *The Phenomenon of the New Testament* (1967) ve *The Origin of Christology* (1977) adlı eserlerinde ele almaya devam etti. Dodd gibi, Moule da Alman yorum ekolünün etkisini kabul etmektedir; fakat, önemli ölçüde bir zihin ve muhakeme bağımsızlığını muhafaza etmektedir. Cambridge'de Lady Margaret İlahiyat kürsüsünde 1951'den 1975'e kadar süren uzun bir görev döneminde, çok sayıda araştırma öğrencisine danışmanlık yapmıştır ve yetiştirdiği öğrenciler seçkin görevleri ellerinde tutmaya devam etmektedirler.

Araştırmacılar tarafından ara sıra bir tür varsayım olarak kabul edilen ve Mesih'ten (Jesus) Tanrı (Lord) olarak bahseden Yüksek Kristolojinin, Yeni Ahit döneminde, İsa'dan peygamber ve öğretici olarak bahseden daha ilkel ve daha aşağı bir Kristolojiden doğduğu şeklindeki varsayımı çürütme çabası, Moule'in çalışmasının önemli bir yönü olmuştur. Burada yer alan problemin büyük bir kısmı, Yeni Ahit'te geçen İsa ile ilgili unvanların önemi üzerinde Alman araştırmacıların yaptığı araştırmalar tarafından belirlenmiştir. Ancak, Moule, kesinlikle Paul Kristolojisinin kökenleri ile ilgilenmiştir. Paul'a göre, İsa, ortak bir şahsiyet idi.

Moule'e göre, İsa, ilk günlerden itibaren, "sadece bir insan ferdi değil, toplumlara ve kişileri içine alan ve Hristiyanların Kitabı Mukaddes'ten tanıdıkları, Tanrı ile insan arasındaki ilişki kalıplarının hepsinin üzerinde birleştiği bir kişi" olarak yorumlanmıştır.⁹ Bu iddianın amacı oldukça açıktır. Bu iddia, bu fenomenin eskiliğinin nasıl açıklanacağına ilişkin olarak inanmayanlar tarafından sorulacak olan apolojetik soruya yöneltmeyi amaçlamaktadır. Aynı strateji, Moule'un diriliş delillerini ele alış tarzında

⁸ Farmer, C. F. D. Moule and R. R. Niebuhr, "The Portrait of Jesus in John and in the Synoptics", *Christian History and Interpretation: Studies Presented to John Knox* (Cambridge, 1967), s. 183-198

⁹ C. F. D. Moule, *The Origin of Christology*, s. 136.

da ortaya çıkmaktadır. Moule, burada da, aynı tarzda, boş mezar hikayesinin ilk geleneğin bir parçası olduğunu ve bu durumun açıklanması gerektiğini iddia etmektedir.

D. E. Nineham (1921-)

İngiliz Yeni Ahit araştırmacılığının hiçbir sapma göstermeden, eleştirel Ortodoksluk formlarından ayrıldığını kabul etmek bir hata olacaktır. D. E. Nineham'ın çalışması, tümüyle tarihsel olan konularda, daha kuşkucu durumların da önemli bir yere sahip olduğunun bir göstergesi olarak görülebilir. Nineham, R. H. Lightfoot'un (1883-1953) Synoptik İncillerin tarihselliği konusunda şüpheciğe yol açan tutumunu geliştirmiştir. Nineham, 1963 yılında, St. Mark İncili üzerine yapmış olduğu bir yorum yayınladı ve bu yorumda, metni, tarihsel gerçek ile yorumun birbirine girmiş hali, tek yanlı bir tutumun, tarihle ilgili olarak güvenilir bir karar verme işini imkansız kılan bir karışım olarak ele aldı. Nineham'a göre, İsa'nın yeniden yapılandırılan hayatının tecrübeye dayalı tarihsel taslağı vermek mümkündür; ama bu taslak, modern dini anlayış tarafından kabul görülebilir bir taslak olamaz. Nineham, C. H. Dodd'un *The Founder of Christianity* (1970) adlı son kitabını eleştirirken, Weiss ve Schweitzer'in birbirine uyan eskatolojisine karşı, Dodd'un verdiği ömür boyu mücadelenin başarısız olduğunu savunmaktadır. Nineham'ın arka arkaya yayınlanan konferanslarından oluşan *The Use and Abuse of the Bible* (1976) adlı eserinde, Yeni Ahit'in geçmişinin tekrar geri getirilemeyeceği ve çağdaş Hristiyan apolojisinin elde edilemezliği, en iyi biçimde, bizim gösterdiğimiz konsensüse keskin bir tepki olarak görülebilir.

Şu ana kadar tartıştığımız teologların, İsa'nın hayatı ve öğretisinin tarihsel incelemeye tabi tutulması konusunda bu kadar inatçı olmalarının nedenlerinden biri, onların eğitimleri, yani, onların çoğunun teolog olmadan önce klasikçi olmalarıyla ilgili olabilir. Bir klasikçi, tarihsel sorunlar üzerinde nispeten tarafsız bir sonuca ulaşmanın mümkün olduğuna inanacak şekilde eğitilir. İsa hakkındaki birtakım anahtar tarihi önermeler, Kristoloji teolojisi içine mantıksal olarak intikal etmiştir. Bu durumun hemen hemen hiç sapma göstermeden bugüne kadar gelmesini, İngiliz teolojisi için önemli bir güçlük olarak düşünüyoruz. Nevar ki, daha zor olan şey, "yüksek" Kristolojinin, yeterince çok sayıda sağlam tarihi gerçeklerle desteklenmesi gerektiğini öne süren varsayımdır. Kristolojik ifadelerin tasdiki ile reddi arasında yeterince dikkatli bir ayırım yapılamamıştır. Kristoloji için tarihsel araştırmanın önemi, Mesih ile ilgili (hiç var olmadığı, kötü bir adam olduğu, saplantıları olduğu gibi) olumsuz veya şüphe

uyandıran yargıları çürütme yeteneğinde yatmaktadır. Ancak, bu durum, çoğunlukla yeterince anlaşılmamıştır. İsa'nın çarmıha gerilmesi, O'nun, dünyada Tanrı ile son kesişme noktası olduğuna havarilerinin çok erken bir dönemde inanmaları gibi tarihsel özelliğe sahip hiçbir gerçek, Kristolojinin iddialarını doğrulamaya imkan vermez. "Eleştirel Ortodoksluğun" provoke ettiği düşmanlığın çoğu, vardıkları sonuçlar konusunda çok iddialı ve nispeten muhafazakar olan İncil tarihçilerinin uyandırdığı kuşku ile açıklanabilir.

PATRİSTİK DÖNEM ARAŞTIRMACILARI

G. W. H. Lampe (1912-1980)

Bu bölümde, Patristik teoloji tarihi üzerine yazılar yazmak suretiyle yapıcı teolojik yaklaşımlarını devam ettiren iki İngiliz teologunu ele alacağız. Bu teologların ikisi de Anglikandır ve bizzat bu durum bile tek başına çok önemlidir. Anglikan papaz adayları "Dinin Otuz dokuz Maddesi" üzerine yetiştirilirdi ve çoğu aday II. Dünya Savaşı sonrasına kadar aşağıdaki şahadeti okurdu:

VIII. Üç İman Esasına Dair

Üç amentü olan *Nicene Creed* (İznik Konsilinde belirlenen iman esasları), *Athanasius' Creed* (St. Athanasius tarafından belirlenen iman esasları) ve yaygın olarak *Apostles Creed* (Havariler tarafından belirlendiğine inanılan iman esasları) olarak isimlendirilen amentü esasları tümüyle kabul edilmeli ve inanılmalıdır: çünkü, bu iman esasları, Kutsal Kitabın çok sayıdaki kesin garantisi ile ispatlanabilir.

Avrupa'daki reformcularının çoğunun yazılarında ve kiliselerindeki itiraf belgelerinin birçoğunda benzer açıklamaları bulmak mümkün olmasına rağmen, Anglikanlar, reforme edilmiş olan Batı Katolisizminin piskoposluk biçiminin, ilk beş asırda görülen bölünmemiş kilisenin düzen ve doktrinine çok yaklaştığını ısrarlı biçimde öne sürmüşlerdir. Anglikan piskoposu olan Lancelot Andrewes'in (1555-1626) meşhur sözleri bu iddiayı kesin ve net biçimde özetlemiştir: 'Tanrı'nın kendisi tarafından yazıya indirgenen bir kilise kanunu, iki ahit, üç inanç amentü, dört genel konsil, beş asır ve o dönemdeki bir dizi kilise kanunu ... bizim inancımızın sınırlarını belirler.' Bu şekilde belirlenen bu inanç, sadece Anglikanların inancı değildir, aynı zamanda bu inanç, özellikle Anglikanların hakimiyetinde olan eski üniversitelerde İngiliz teoloji müfredatının gizli önceliklerini de yönlendirmiş bir inançtır. Müfredatlarda öngörülen mezhepsel

tarafsızlık, bu müfredatların Anglikan kabullerine göre hazırlanmış olduğu gerçeğini gizlemiştir.

Önceleri dogmatik teoloji olarak bilinen Patristik teolojinin yoğun ve metne dayalı olarak çalışılması, çoğu teoloji müfredatlarında zorunlu olmuştur ve bu durum bahsedilen Anglikan kabullerinin belirlediği bir durumdur. Ayrıca bu durum, Anglikan olmayanlara ilaveten Anglikanların ve İngiliz teolojisinin bütününün teolojik oluşumunu şartlandıran bir durumdur. G. W. H. Lampe, Oxford'da eğitim gören bir Patristik dönem tarihçisi idi. Lampe'nin esas bilimsel başarısı, *Patristic Greek Lexicon* (1961-8) adlı bir çalışmayı yönetmesi olmuştur. 1951 yılında, Kilise Babaları, Yeni Ahit'te vaftiz doktrini ve konfirmasyonu konularını ele alan ve *The Seal of the Spirit* adlı çok önemli bir kitap yazan Lampe, bu kitapta, Anglikan Anglo-Katolik çevrelerde popüler hale gelen vaftizin konfirmasyon sakramentine girişten başka bir şey olmadığını ileri süren bir görüşe meydan okumaktadır. Bu fikir, Yeni Ahit ve Patristik delillerle atıfta bulunularak ileri sürüldüğü için, Lampe'nin bu görüşe karşı vermiş olduğu cevap, ilgili Patristik metinlerin esaslı bir incelemesini içermektedir. Bu eser, bugüne kadar devam eden önemli bir tartışmayı da başlatmıştır. Lampe'nin kendisi, sonunda, bu meselenin vaftiz teolojisi üzerinde geliştiğini fark etmiştir ve *Oxford Dictionary of the Christian Church* isimli sözlüğün 'confirmation' maddesini şöyle tamamlamıştır: Delillerin karmaşıklığı, tarihe başvurmakla nihai çözüme ulaşamayacağını gösterir niteliktedir.

Lampe'nin teolojik yolculuğu, O'nu, "Barthçı neo-Ortodoksluk" öğrenimi gördüğü öğrencilik günlerinden almış, Anglikan Evanjelik ortak inanç esaslarının yer aldığı *The fulness of Christ* (1950) adlı eserde yer almasına ulaştırmış ve oradan da 1960'lı yıllarda gittikçe açık bir biçimde ifade edilen teolojik liberalizme kadar götürmüştür. Alec Vidler tarafından derlenen ve tartışmalı bir eser olan *Soundings*'in (1964) *The Atonement: Law and Love* alt başlığında yer alan kefaret konusundaki kalıpcı bir teoriyi kabul eden Lampe, boş mezar hikayesinin tarihselliği konusunda bir saldırı başlatmıştır. 1970'li yıllarda, Ortodoks Triniteryan enkarnasyonculuğu konusunda açık ve tam olarak yeni değerlendirmeler yapmaya başlamıştır. Bu yeni değerlendirmeler, Patristik metinler yeniden incelenerek yapılmıştır.

Daha önce, Patristik dönemi ele alan *Greek Lexicon* adlı sözlükte "tek" veya "tek olan" (monogenes) ve "oğul" (huios) maddelerini yazmış olan Lampe, Athanasia Amentüsü ile ilgili Triniteryan Ortodoksluğunun anlamsızlığını ileri sürerken, tuhaf sayılabilecek bir durum yaşadı. Dogmalar ve doktrinler

arasında bir ayırım yapmayı reddeden Lampe, bütün doktrinlerin aşağı yukarı farazi ve geçici modeller olduğunu; bu modellerin, temel karar ve inançları ifade etmek için Hristiyanlar tarafından yapılan modeller olduğunu ileri sürdü. Bundan dolayı, Lampe'ye göre, Hristiyanlıkta belirleyici olan şey, Hristiyanlığın doktrinleri değil, Mesih İsa'nın en merkez ve doruk noktada bulunan Tanrı sevgisine verilen cevaptır. Kutsal Ruh ile insanlık ruhunun bir araya gelişinin mükemmel bir şekilde gerçekleşmesi ve somutlaşması, Mesih'te gerçekleşmiştir. İnsanın kişiliğine uzanan, O'nun içinde yaşayan, O'na ilham veren ve O'nu harekete geçiren Kutsal Ruh kavramı, Lampe'nin tercih ettiği doktrin modeli olmuştur. Bu nedenle, bu model, Mesih'in insan tabiatı veya özerkliği ihlal edilmeyen insanlık özelliği ile ilgili tam ve güvenilir bilgiyi sağlayabilir. Bu düşünceden hareketle, Lampe'nin Ortodoksluğun Triniteryan enkarnasyonculuğuna yaklaşımında güçlü bir Erasmus etkisinin var olduğu söylenebilir.

Lampe, Ortodoksluğun nasıl geliştiği konusunda bilgi verirken, erken dönemde var olan Kiliselere ait kutsal metinlerde, Mesih'in öneminin yorumlanabileceği çok çeşitli modellerin bir arada bulunabileceği görüşünü esas almaktadır. Lampe'ye göre, Kutsal Ruh, Tanrı'nın Oğlu (Adem, İsrail ve beklenen Mesih), Tanrı'nın Hikmeti ve Tanrı'nın Sözü gibi terimlerin hepsi, Tanrı'nın varlık tecrübesine dokunuşunu, Tanrı'nın hareketini ve ilhamını ortaya koyan terimlerdir. Maalesef, Platonik düşüncenin etkisiyle Tanrı'nın sözünün veya hikmetinin kişileştirilmesi durumu ortaya çıkmıştır ve bu terimler, Tanrı ile insanlık arasında aracılık yapan Tanrı'nın yardımcı temsilcileri olarak görülmeye başlanmıştır. Mesih'in kendi kişisel varlığını yorumlama ihtiyacı ile karşı karşıya kalan ilk Hristiyan teologlar, yeni bir yorum modeli geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bu model, daha önceden varolan bir ilahi varlık modeli olan "Tanrı Oğul" modelidir. Dördüncü asırda, Tanrı Oğul'un Tanrı'dan hem ayrı hem de farklı olup olmadığı sorusu Arius tarafından sorulduğu zaman, başlangıçta kabul edilen gelişme mantığı, bu soruya verilecek cevabın İznik Konsili'nde verilmesini zorunlu hale getirmiştir. Oğul, Baba ile birlikte ve "cismanidir", Oğul'u Baba'da sadece "cismani" oluşuyla ayırt etmek, anlaşılması zor bir ayırım biçimidir.

Lampe'ye göre, Kutsal Ruh teolojisinde birbirini takibeden gelişmelerle, meseleler daha karmaşık bir hal almıştır. Oğul'n ayrı "kişilik" sahibi olduğu iddia edilmiş olduğu için, Oğul ile aynı şekilde, sadece "cismani" oluşuyla ayırt edilen Kutsal Ruh'u, "Üçüncü Kişi" olarak algılamak zorunluluğu doğmuştur. Baba'nın üremediğini, Oğul'un sadece "oğul" olduğunu ifade etmiş olan Kilise

Babaları, bu kez, Kutsal Ruh'un eşsizliğini tasvir etmek için "devamlılık" (proceed) terimi üzerinde odaklanmışlardır. Lampe, bu durumu, modellerin bir şekilde yanlış kullanıldığını, hiç kimsenin "nesil" (generation) ile "devamlılık" (procession) terimi arasında ne fark olduğunu gösterme cesaretinde bulunmadığını gösteren bir işaret olarak değerlendirmiştir. Lampe'nin sonuç olarak belirttiği soruyu, yani, Kutsal Ruh'un "tabiatı"nın eşsiz yapısını belirlemede ortaya çıkan teolojik zorluğun yapay bir zorluk olup olmadığı sorusunu, hiç kimse kendi kendine sormamıştır.

Lampe'ye göre, erken dönem kilise teologlarına açık olan tercihleri yeniden araştırmanın önemi, modern teologların şu iki seçenekten herhangi birini kabul etme zorunluluklarının olmayışında yatmaktadır: (a) Logos'un kişileştirilmesini destekleyen Platonik teolojiyi kabul etmek; (2) Varılan sonuçları desteklemek için kanıt olarak kullanılan metinlerin edebi yorumlarını kabul etmek. Lampe'nin görüşüne göre, teologlar, sadece geçmişteki teologların görüşlerine dayalı yeni yeni görüşler biriktirmeyi yeterli görmemeli, aynı zamanda, daha önce varılan sonuçları değiştirmeye veya bu sonuçları terk etmeye de hazır olmalıdırlar. Lampe'nin bu güçlü duruşu, Lampe'den 150 yıl kadar önce, Friedrich Schleiermacher tarafından yapılan Kitabı Mukaddes ile ilgili gözlemlerden kaynaklanmaktadır. Bu gözleme göre, Kitabı Mukaddes, Triniteryan enkarnasyonalist bir yorum açısından, İsa'nın uluhiyeti ile ilgili olarak yapılan tek yönlü dinamik yorumlara çok müsaittir. Metodolojik olarak (ve bir Anglikan olan Lampe'ye göre), Lampe'nin tartışma konusu yaptığı şey, erken dönem Kilise Babalarının ve Ortodoks inanç esaslarının otoritesidir. Lampe'ye göre, bu inanç esaslarının fonksiyonu, bizim sorularımıza cevap verme özelliği taşımakta, aksine, sorduğumuz soruları sürekli olarak sormamızı sağlayacak özellikler taşımaktadırlar.

M. F. Wiles (1929-)

Lampe'nin ifade ettiği son görüş, 1976 yılında İngiliz Kilisesi Doktrin Komisyonu tarafından çıkarılan bir raporda yayınlanan makalede ifade edilmiştir. Bu komisyonun başkanı, Oxford Üniversitesinde Regius İlahiyat Kürsüsü profesörü olan Maurice Wiles idi. Tıpkı Lampe gibi, Wiles de Patristik düşünce tarihçisi idi. Wiles, 1957-1962 yılları arasında *Journal of Theological Studies* adlı dergide yayınlanan makalelerde, daha önceki Anglikan teologların Triniteryan Ortodoksuluk ile ilgili argümanlarını eleştirel incelemeye tabi tutmaya başladı. Bu dergide yayınlanan makalelerin sonuncusu olan *In Defense of Arius* adlı makalede, Arius'un öğretisini Athanasius'un öğretisi ile karşılaştıra-

rak, Athanasius'un öğretisinin diğerine göre daha fazla mantık esaslı ve mane-viyat dışı olmadığını göstermeye çalıştı. Wiles'in araştırmaları, İznik Konsili Or-todoksluğunun özünün yeniden incelenmesi gerektiği teklifinden başka bir teklif önermemektedir. Bu makale, 25 yıl kadar süren çok etkili bir tartışmanın doğ-masına neden olmuştur.

Wiles, Arius üzerine yazılan bu makalesi yayınlandığında, Cambridge Ü-niversitesinde hoca idi ve burada, erken dönem doktrinal gelişmenin ilkelerini ele alan *The Making of Christian Doctrine* (1967) adlı çalışmasını yayınladı. Bu çalışma, Anglikanlara ait bir problem olan Patristik Ortodoksluğun inanç esas-ları ve statüsü problemini net bir şekilde ifade eden bir çalışma olma niteliğini taşımaktadır. Bu inanç esasları ve doktrinlerin, kutsal kitapların yanılmazlığı anlayışını ortadan kaldıran bir eleştirel araştırmanın dışında bırakılması müm-kün müydü? Wiles, bunun mümkün olamayacağına inanıyordu. Wiles'e göre, Mesih'in sözleri etrafına bir "cordon sanitaire" yerleştirmek nasıl imkansız ise, Eski Ahit'i ve Yeni Ahit'i bile sıkı bir eleştiriye tabi tutarken, konsillerin ortaya koyduğu terimleri ve tanımları da benzer bir araştırmadan muaf tutmak imkan-sızdır. Modern teologlar, Kilise Babalarının eserleri incelenirken, bu eserlerde, normal olarak hatalar olabileceğini ve inancın resmi dogmaları Patristik düşün-ce kalıplarıyla çok yakından ilişkili olduğu için bu inanç esaslarında da hatalar olma olasılığının göz ardı edilemeyeceğini kabul etmektedirler. Wiles'e göre, Patristik teoloji alanında yapılan eleştirel araştırmanın ortaya koyduğu ipuçları, henüz daha gereken teşviki görememiştir.

Triniteryan teolojinin nasıl geliştiğine konusunda Wiles'in verdiği bilgi, zaman bakımından, Lampe'nin verdiği bilgiden çok öncedir. Fakat, her ikisinin de vurguladıkları konular farklı konular olmasına rağmen, ima ettikleri şeyler aynı ölçüde radikal şeylerdir. Wiles, Triniteryan Ortodoksluğun gelişiminde yer alan iki safha arasında bir çelişki olduğuna inanmaktadır. İkinci ve üçüncü yüz-yılları içine alan birinci safhada, teologlar, Baba ve Oğul'un farklılığını göster-mek için çalıştılar. Onların amacı, patirpassiyanizm veya modalist monarşiyenizm olarak bilinen ve Baba'nın kendisinin acı çektiğini ileri süren sapık düşünce olarak niteledikleri öğretilerden kaçınmak idi. Baba ve Oğul'un farklılığını ortaya koymak suretiyle, ayrı yapılara sahip bir tek ilahi güç olduğu fikrini reddeden Hristiyan teologlar, dördüncü yüzyılı içine alan bir sonraki aşamada, vakit geçirmeden, başlangıçta farklı yapılar için verdikleri deliller de dahil, üç kişi arasındaki farklılıkların hepsini reddederek Baba ve Oğul'un (ve bunun sonucu olarak Kutsal Ruh'un) aynı ölçüde eşitliğe sahip olduklarını ileri sürdüler.

Bu tartışma da zorunlu olarak olumsuz sonuçlanmıştır. Wiles'e ve Lampe'ye göre, bu Triniteryan model, nihayetinde, temel Hristiyanlık tecrübesinin ifadesi için, Tanrı kavramını Ruh kavramı ile birleştirme modelinden daha az tatmin edici model olmuştur. Wiles'e göre, Triniteryan Ortodoksluğun, sadece Tanrı'nın *bilinmesine* yönelik taleplere çok fazla vurgu yapması, özel öneme sahiptir. Wiles, bu meseleyi, epistemolojik olarak şu şekilde ortaya koymuştur: Tanrı'nın Hristiyanlık içindeki yeri konusunda ne iddia edilebilir? Tanrı hakkındaki düşüncemizin, aslında sembolik olduğunu ileri süren felsefi bir tez, Wiles'in, Triniteryan geleneği parçalayıp yok etmediğini, aksine onu geliştirdiğini söyleyebilmesini mümkün kılmıştır. Hristiyanlık doktrinine tarih aracılığıyla yaklaşırken, belirli felsefi meselelerin sürekli kendini ortaya çıkardığını bilmek, bizim için önemli ve öğretici bir noktadır.

1977 yılında sansasyonel bir isimle yayınlanan *The Myth of God Incarnate* adlı eserin yayınlanmasından itibaren, İngiliz teolojisi, bugüne kadar şiddeti azalmayan bir hareketlilik içine girmiştir.¹⁰ Ancak, birçok Avrupalı ve Amerikalı eleştirmenin de belirttiği gibi, bu kitapta yoğun bir İngiliz önyargısı vardır ve yazarları ağırlıklı olarak Kitabı Mukaddes uzmanları veya Patristik araştırmacılardan (yedi yazardan ikisi felsefeci idi, ikisi de Anglikan olmayan yazar) oluşmaktadır. Doktrin meselesine yaklaşım, temelde, Kitabı Mukaddes'teki delillerin ve ilk geleneğin, Ortodoksluğa gerekçe oluşturduğu şeklindeki tartışmaya dayanmaktadır. Spesifik felsefi araştırmalar hem enkarnasyonla ilgili Hristiyanlık görüşünün durumunu hem de etkilerini ele almaktadır. Nevar ki, bu kitap, yazarlarının bakış açılarının farklılığından dolayı, genel tasvire karşı çıkmaktadır. Hem Nineham hem de Wiles, bu kitaba katkıda bulunan yazarlardandır. Lampe ise, bu kitabı memnuniyetle karşılamıştır. Diğer taraftan Moule, bu kitabı en şiddetli biçimde eleştirenler arasında yer almıştır. Bu kitabın eksikliklerinden birisi, sorgulamayı amaçladığı konu olan enkarnasyonel Triniteryanizm ile ilgili olarak incelikten yoksun bir anlayışa sahip olmasıdır. Ortodoksluğun, sanki Tanrı hakkındaki bilgimiz, İznik Konsili'nden sonrakine göre fazlaşmış gibi, Tanrı'nın insanlık ile olan ilişkileri ile ilgili olarak, Kitabı Mukaddes'te anlatılanların yerini Trinite hakkındaki teorilerin aldığı şeklindeki bir görüşe inanılmasını şart koştuğunu varsaymıştır. Ortodoksluk geleneğini savunanlardan bazıları bu izlenimi verse de, bu görüş, Tanrı ile ilgili bilgi üzerine asırlardır net bir şekilde yapılmakta olan dikkatli tartışmalar dikkate alındığında, tutarlı bir görüş olarak görülemez. Gördüğümüz gibi, hem Lampe

¹⁰ S. Sykes and D. Holmes, *New Studies in Theology* (Londra, 1980), s. 181-92.

hem de Wiles, Triniteryan Ortodoksluğun gelişim tarihini eleştirel olarak ele alan araştırmaların, dinin yapısı hakkındaki bazı görüşlerle desteklenmesi gerektiğini tespit etmişlerdir. İngiliz teolojisinin bu yönü, Tanrı'nın rolü konusundaki tartışmaların, daha derin ve kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sağladığı ölçüde, yararlı bir amaca hizmet etmiş olacaktır.

MODERN TARİHÇİLER

N. Sykes (1897-1961)

Yeni Ahit ve Patristik dönem tarihçilerinin yapıcı teolojiye önemli katkılarda bulunmalarının mümkün olduğu kabul edilmesine rağmen, daha sonraki kilise tarihçilerini bu şekilde değerlendirmek ilk bakışta daha kompleks bir durum olarak gözükmektedir. Ancak, İngiliz akademik hayatındaki tarihi disiplinlerin önemi, kilise tarihçilerinden oluşan uzun bir silsilenin teolojiye önemli katkılarda bulunmalarını sağlamıştır. Bu katkılar, özel çalışmaların direkt meyvesi olmaktan çok, çalışmalarını motive eden ve yol gösteren varsayımlar ve istidatlar olmuştur. Ancak, burada sadece iki tarihçi dikkate alınmıştır; çünkü, bu tarihçiler, diğerlerinden farklı olarak, akademik çalışmaları ile çağdaş kilise hayatı arasındaki bağlantıları açık hale getirmişlerdir.

Norman Sykes, bir Anglikan rahip idi ve 1944 yılında Cambridge'de Ecclesiastical History Dixie kürsüsüne atanmadan önce, Londra'daki Exeter üniversitesinde tarih kürsülerinde aralıksız olarak görev yaptı. Profesyonel bir tarihçi olan Sykes, *Edmund Gibson, Bishop of London 1669-1748* (1926), *Church and State in England in the Eighteenth Century* (1934) ve iki cilt olan *William Wake, Archbishop of Canterbury, (1657-1737)* gibi bir dizi önemli eser yazarak 18. yüzyıl kilisesinde gelenekselleşen azletme anlayışında devrim niteliğinde değişikliklerin yapılmasını sağladı. Sykes, kilise tarihçiliğine çok fazla önem vermiştir. O'na göre, Hristiyanlık inancı eşsiz tarihi olaylara dayalı olduğu için, tarihi araştırmanın zorluğundan kaçılmaz. Son zamanlarda yazdığı eserlerinden biri olan *Man as Churchman* (1960) adlı çalışmada, Avrupalı form eleştirmenlerinin şüphecilik anlayışına karşı, T. W. Manson ve C. H. Dodd gibi İngiliz Yeni Ahit araştırmacıları ile ortak hareket etmiştir. Tarihsel incelemenin teolojiye katkısı, Hristiyanlık doktrinlerinin doğrudan teyit edilmesinden ziyade muhalif görüşlerin çürütülmesi amacı ile sınırlı tutulabilir şeklindeki görüşü desteklemiştir.

Ökümenik teolojide yer alan iki tane tartışmalı durum, Sykes'in tarih ile ilgili ilkelerini devreye sokmuştur. *Petrine önceliği* lehindeki Katolik tezlerin

yakından incelenmesi, Sykes'ın, Roma Kilisesinin Tanrının inayeti ile verilen üstünlük durumunu kabul etmeye hazır hale getirmiştir. Fakat, tarihsel nedenlerden dolayı, papalığın yetkisi ve yanılmazlığı ile ilgili Birinci Vatikan Konsilinin dogmasını kabul etmemektedir. Diğer taraftan, Havarilerin yaşadığı zamandan beri kesintisiz bir itiraf geleneğinin sürekliliğini gerekli kılan Trent Konsilinin Kitabı Mukaddes ve Gelenek ile ilgili kararına dayalı olarak, Bakire Meryem'in Cismen Cennete Gitmesi (Bodily Assumption) dogmasının şüpheli olduğu iddiasında bulunmaktadır. Bu tezlerin her ikisinin de etkisi Anglikan-Roma Katolik Uluslararası Komisyonunun, papanın önceliği ve Meryem doktrinleri ile ilgili dokümanlarında yer alan tarihle ilgili ikazlar ve çekincelerde görülebilmektedir.

Sykes'in özet bir çalışmayı ihtiva eden *The English Religious Tradition* (1953) adlı eserinden başka bir eserde, İngilizlerin Dünya Hristiyanlığına katkısı daha açık olarak görülemez. Bu eserde, ilk kez Butterfield tarafından yazılan *The Englishman and His History* (1944) adlı eserde kullanılan "uzlaşmacı İngiliz dehası" ifadesinin göklere çıkarıldığı görülür. Hem İngiltere'deki hem de İskoçya'daki kurulu Kiliselerin tam dini özgürlük ve sivil eşitliğe sahip olan diğer kiliselerle bir arada varolmalarını sağlayan, bu uzlaşmacı ruhtur. Sykes, 1944 Butler Eğitim Kanunu'nu Hristiyanların birlik ruhunun ve mezhep farklılıklarına rağmen işbirliği anlayışının çok önemli bir zaferi olarak görmektedir. O'na göre, bu olay çok önemlidir; çünkü, modern devlet ile Kilisenin ilişkisi her zaman merkezi bir problem olmuştur. Sykes, piskopos Mandell Creighton (1843-1901) ile birlikte, tolerans ve özgürlük ruhunun kilise hayatı için gerekli olduğunu, bu ruhun etkilerinin İngilizce konuşan Hristiyanlık dünyasının her yerinde, önce misyonerlik hareketlerine ve daha sonra 20. yüzyıldaki ökümenik harekete katkıda bulunduğunu, bu katkının uluslararası düzeyde görülebildiğini savunmaktadır.

Sykes, Anglikan olmasına rağmen, hem episkopal kilise hem de prespiteryan ve bağımsız kiliselerin, İngiliz Hristiyanlığı açısından İngiliz geleneği içinde oynadıkları rolü kabul etmektedir. 17. yüzyıl ve 18. yüzyıl tarihçisi olarak, o dönemin önde gelen Anglikan teologlarının piskoposluğu savunduklarını, fakat aynı zamanda reforma tabi tutulmuş yabancı kiliselerin dini görev ve sakramentlerinin geçerliliğini de kabul ettiklerini vurgulayarak ortaya koymaktadır. Merkezi Anglikan geleneği olarak algıladığı şeyi tanımlamak için, kilisenin özü (esse) ile kilisenin refahı (bene esse) arasında, 17. yüzyıldâ yapılan bir ayırımı benimsemektedir. Piskoposluğu olmayan bir Ortodoks kilise, kilise özü olarak hiçbir şey kaybetmeyebilir ama güzelliği ve mükemmelliğinden çok şey kaybedebilir. Sykes'e göre, Anglikanizm, piskoposluk konusunda orta yolu

izlemiştir ve üçlü görevin devamlılığı için tarihsel nedenler ileri sürerek kendini tatmin etmiştir. Ancak, hiçbir yerde piskoposluğun özel durumunu açıklayacak nedenler ortaya koyamamıştır. 16. yüzyıldan beri, Dua Kitabı Takımı'nı (Prayer Book Ordinal) ve ilgili Maddeler ve Kanunları, özellikle, zorunlu olarak piskoposluktan mahrum kalmış kişileri kiliseden uzaklaştırmamak için yorumlayan, sürekli bir Anglikan teolog silsilesi varolmuştur. Sykes, bu yazarlardan "büyük şahitler bulutu" olarak bahsetmektedir ve bu teologların, Kilise Emirleri ile ilgili konularda uygunsuz sesler veya sadece laşka, fırsatçı veya pragmatik kişiler oldukları şeklindeki görüşlere karşı çıkmaktadır.

Sykes'in bilimsel kariyeri, "Kilise birliği açısından en cesur ve en umut verici olay" olarak nitelediği Güney Hindistan Birleşik Kilisesi'nin 1947 yılında faaliyete geçmesine denk düşmektedir. Sykes'e göre, 1660 yılındaki monarşi Restorasyonun kuşatıcı bir Kilise üretmemesi, İngiliz Kilisesi tarihinin en büyük felaketi olmuştur. 1689 yılında, Anglikan Kilisesi'nden ayrılma hakkını zorla ve sınırlı ölçüde kabul eden Tolerans Kanunu (Toleration Act), bu felaketi birazcık hafifletmiştir. Yukarıda adı geçen kilisenin 1947 yılında faaliyete başlaması ise, bu felaketi tamamen tersine çevirmiştir. Sykes, Katolisizm ile ilgili yazılarında, biraz mesafeli ama açık yürekli bir tarz kullanmıştır. 1960 yılında, vicdan özgürlüğü ilkesinin daha açık biçimde kabul edilmesini, Hristiyanlık havariliği olarak değerlendirmiştir. Sykes'a göre, tarih araştırmacılığı, en fazla üzerinde titrenmesi gereken ve dini bakımdan da hayırseverlik olarak değerlendirilmesi gereken bir alandır.¹¹

Sir Herbert Butterfield (1900-1979)

Sykes gibi, Butterfield da Yorkshire'lı idi ve O'nun Hristiyanlık tarihine olan ilgisi, Sykes'in profesyonel olan ilgisinin tersine, hemen hemen tesadüfi ve uzun süren seçkin kariyeri boyunca hiç kaybetmediği çocukluk dönemine ait dindarlık alışkanlıklarının bir sonucu idi. Metodist anlayışa sahip, işçi sınıftan bir ailede dünyaya gelen Butterfield, 17 yaşında iken vaiz (lay preacher) oldu. Bu göreve üniversite öğrenimi esnasında da devam etti ve 1923'ten itibaren Cambridge üniversitesine bağlı Peterhouse'da hoca oldu. 1944 yılında modern tarih kürsüsüne seçilen Butterfield, 1955'ten 1968'e kadar Peterhouse Müdürü (master of Peterhouse) oldu. 1959'dan 1961 yılına kadar Üniversite rektör yardımcılığı yapan Butterfield, 1963 yılında Modern Tarih Kürsüsü profesörlü-

¹¹ D. Walsh, *Essays in Modern English Church History: In Memory of Norman Sykes* (Londra, 1966). s. v-viii.

ğüne atandı. 1948 yılından itibaren ve aktif hayatının geri kalanında genel tarih alanında önemli bilimsel eserler vermesine ilaveten, düzenli olarak Hristiyanlık-tarih ilişkisi ile ilgili konferans isteklerine cevap Verdi. Butterfield'in modern İngiliz entelektüel tarihi içerisinde ele aldığımız konuya olan önemli katkısı, Dodd'unkine benzeyen bir olgunluk ve alçak gönüllülük sesi olması, bir anlamda ruhbanlık dışı ve dolaylı olduğu için, daha fazla otoriteye ve ikna gücüne sahip olmasıdır.

Butterfield' in önemli bilimsel eserleri, Napoleon, Machiavelli, George III ve modern bilimin kökenleri üzerinedir. Fakat, *The Whig Interpretation of History* (1931) adlı eserde yaptığı kısa ve oldukça etkili araştırma, tarih yazımında önyargılara olan eleştirel bakışı açığa çıkarmaktadır. Bu eser, özgürlüğe yol açması nedeniyle Reformasyonu onaylayan protestan ve 'whig' (Liberal Parti) görüşü üzerine sürekli ve etkili bir saldırıdır. Butterfield, bu konuyu, tarihin kompleksliğinin kanunsuz bir şekilde kısaltılması, gerçeğin rahatça tahrifini tercih etmek olarak değerlendirmektedir. Bu kitap, daha fazla ayrıntı, daha fazla tarafsızlık ve tarihçiyeye karşı daha fazla yaratıcı sempati için bir yalvarış içerir. Bu kitap, P. T. Forsyth geleneğinde fark edilecek kadar post-liberal olan insanla ilgili konularda, ilerleme üzerine değil felaket ve trajedi üzerine yoğunlaşmasıyla, insanlık üzerine bir bakışı temsil etmektedir. Tümüyle teolojik bir eser olmamasına rağmen, verdiği örneklerde sürekli olarak Luther yorumuna dönmekte ve 16. yüzyıl dini fanatizmleri üzerine vardığı hükümlerde, önemli ölçüde bilimsel önyargısızlık imasında bulunmaktadır.

Butterfield, yıllar sonra, 1948 yılında, *Christianity and History* (1949) adlı kitabında topladığı konferanslar dizisinde, Hristiyanlığın tarihsel bir din olarak açık bir biçimde ele alınması gerektiği konusuna geri döndü. Bizim burada ele aldığımız birçok yazar gibi, O da, Hristiyanlığın köklerinin, bir teknik tarih öğrencisinin ilgi alanına giren sıradan bir araştırmanın alanı içerisinde olduğunda ısrar etmektedir. Butterfield, burada "teknik tarih" terimi ile dikkatini fiili duruma veren bir disiplini kastetmektedir. Butterfield, doğal bilimin yaptığı inceleme Tanrı'nın inayetine giden yolların mütevazı şekilde incelenmesi anlamına geldiği için, teknik tarihin kökenlerini daha iyinin keşfi ile ilgili Hristiyanlık kökenlerine bağlamıştır. Ama yinede, Butterfield'e göre, tarihçiler, tarihi süreç ile ilgili olarak söylenebileceklerin hepsinin "teknik tarih" temeline dayalı olarak söylenebileceğini ifade ederlerse, bu, amaçlı olarak ortaya konmuş bir unutkanlık olur.

Butterfield, bu görüşü açıklamak suretiyle, tarihi analizin üç düzeyi arasında ayırım yapmıştır. Birinci düzey, biyografik düzeydir. Bu düzeyde, insanlar nispeten özgür ve kendi kararlarından sorumlu olarak kabul edilirler. İkinci düzey, analiz düzeyidir. Bu düzey, tarihi olayların işleyişi içerisindeki derin süreçleri, hatta kanunları bile tanımlamaya çalışır. Üçüncü düzey, Tanrı İnançları düzeyidir. Bu düzey, tüm insanlık tarihini içine alır. Bu düzeylerin her biri, Hristiyanlar için önem arz etmektedir. Hristiyanlık tarihçisi, insan özgürlüğü realitesi konusunda ısrarlı olmak zorundadır. Çünkü bu, insanlığı Tanrı'nın gözünde günahkarlar olarak görmenin önkoşuludur. Bir Hristiyan, hayırseverlik ve empatiye yol açması gereken tarihsel süreç fikrine daha az tepkili olmamalıdır. Butterfield, bu konuları, görünürde, tarihe, Tanrı'nın İnançları olarak bakmanın neticelerinin daha alt düzeyleri olarak görmektedir. Bundan dolayı, bunların her biri aslında bir diğerinin tamamlayıcı parçasıdır.¹²

Ruhbanlık dışı metodist vaiz (Methodist lay preacher) olan Butterfield, eğitim amaçlı olarak Eski Ahit üzerinde çok fazla durmaktadır. Butterfield'e göre, kesinlikle Tanrıyı bir tarih Tanrısı olarak görmeleri ve tarihi, günah, felaket ve hükümün müdahalesine rağmen Tanrı'nın vaadine dayalı olarak düşünmeleri, böylece ümitsizliği saf dışı bırakmaları, İsrail halkının insan uygarlığına katkısı olarak değerlendirilmelidir. Gerçekten, İsrail'in Hristiyanlık kilisesine verdiği en büyük şey, semboller ve mitler için ortam oluşturan felaket ve hükümdür. Bunlar, bütün bir yığını, kalan ana parçaları ve acı çeken hizmetçiyi mayalayan, kaynaştırıcı fikirlerdir. Bu, Butterfield'in yaptığı tarih yorumunun ana merkezidir ve parlak zekaya sahip teknik bir tarihçi tarafından açıklandığı için daha etkileyici gözükmektedir.

Son olarak söylememiz gerekir ki tüm insanlık dramı ile ilgili olarak bizim yaptığımız yorum, bu yorum içinde bizim oynamayı amaçladığımız rol ile ilgili samimi kişisel karara bağlıdır. Sanki kendi kendimize şöyle demek durumundayız:

"Evrende bir ahenksizlik var; fakat, ben doğru notaya vurursam armoni ve uzlaşma olur. Bunun için beni öldürebilirler ama bu armoniyi bozamazlar."¹³

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Burada eserlerini incelediğimiz İngiliz teologlar, paylaştıkları teolojik görüşleri esas alınmak suretiyle kolay bir grüplamaya tabi tutulamazlar. Ama yi-

¹² C. T. McIntyre, Herbert Butterfield Writings on Christianity and History, s. 3-16.

¹³ H. Butterfield, Christianity and History, s. 86.

niede, karakter olarak İngiliz olduğu belirgin bir teolojik araştırma geleneğini oluşturmaktadırlar. Kesinlikle akademik durumlarından kaynaklanan birtakım endişeleri de taşımaktadırlar. Klasikler ve tarih eğitimlerinin güçlü etkisi ve nispeten mezhep kontrolünden bir ölçüde uzak olmaları, onları, geçmişin teolojik tartışmalarına ilişkin yaklaşımlarında belli ölçüde bir tarafsızlığa yöneltmiştir. Her teologun, P. T. Forsyth'in anti-liberalizm görüşüne az veya çok olumlu tepki vermesi, bekliden de tesadüfidir; ama, açıkça yapılan bir tartışmanın olmadığı bir durumda bile, egzistansiyalizm ve diyalektik teolojinin gösterdiği Bütün Avrupa'yı içine alan hareketlere doğru belirgin bir dönüş olduğu anlaşılabilir. Forsyth, Dodd ve Butterfield gibi farklı şahsiyetlerin çalışmalarında, bir "kriz teolojisi" geleneğinin delilleri mevcuttur. Fakat burada, egzistansiyalizm ve derinlik psikolojisinin tüm Avrupa'daki harekete yönelik olarak ortaya koyduğu, tümüyle antropolojik olan bir perspektif yoktur. Butterfield ve Sykes'in teoloji anlayışında, "uzlaşmacı İngiliz dehası"nın açıkça övülmesi sadece savaş zamanında olabilecek anlaşılabilir bir milliyetçiliği yansıtmamakta, aynı zamanda, özellikle eğitim sistemi, üniversiteler ve BBC gibi özgürlük ve toleransı oluşturan belirli kültürel kurumlar hakkında oluşan sessiz bir memnuniyeti de yansıtmaktadır. Bunların her birisi, İngilizlerin 16. yüzyıldan beri uğraştıkları kilise-devlet probleminin özel bir çözümünü de yansıtmaktadır. Modern İngiliz üniversitesinin oluşturduğu ortam, bir teologun çalışması için, tartışmasız bir biçimde toleranslı, akademik açıdan ciddi ve ökümenik olarak önemli bir ortam sunmaktadır. Fakat, aynı zamanda, günümüz gözlemcisi için koymuş olduğu sınırlamalar da belirgindir. 1960'lı yılların sonlarından beri, ökümenik gündemin ilk maddelerini oluşturan adalet ve barış sorunlarına çok belirgin bir cevap verme becerisi gösterilememiştir. Koloni gücüne sahip bir ülke olarak önemli bir tarihe sahip olmasına rağmen, Britanya, moral şartlar açısından koloni sonrası sorumluluklarını değerlendirmede ve daha önce kendine bağımlı olanların endişelerini ve ilgilerini kendi ulusal hayatına katma hususunda yavaş hareket etmiştir. Üniversiteler, tamamen bir ulusal içe kapanma havası yansıtmışlardır. Felsefi etik alanındaki önemli zorluklar, Hristiyan geleneğinin, moral teolojinin ve Hristiyanlık sosyal öğretisinin belirli kritik alanlarında, teologları eğitimsiz bırakmıştır. Bizim burada incelediğimiz ve tarih vasıtasıyla teoloji adını verdığımız yaklaşım geleneği, bu hususta geleceğe yönelik olarak önemli gelişmelere yol açabilecek bir potansiyele sahiptir. Çok güçlü ideolojik kınıma olan liberasyon teolojilerinin, uzun süredir varolan politik tarih, uluslararası ilişkiler tarihi ve koloni tarihi ile temasa getirilmesi gerektiği hususunda akla gelebilecek her sebep mevcuttur. Britanya ve genelde İngilizce konuşan dünya, halen Asya ve

Afrika konuları ile derinden ilgilidirler. Geçmişteki başarısızlıkların eleştirel değerlendirilmesini kabul etmeye yönelik canlı sempati ve isteklilik düzeyinde olması gerekli yükseliş göz önüne alındığında, insanoğlu adına gerçekçi olan bir teoloji geleneği için, geçmişin yanı sıra geleceğin de var olduğu görülecektir.